

A ZÓLYOMLIPCSEI VÁRBIRTOK BIRTOKVISZONYAI A XVI–XVII. SZÁZADBAN

OTO TOMEČEK

A zólyomlipcsei (Lupča, ma Slovenská Lupča) várbirtok központja eredetileg a Zólyomi-medence északkeleti részében fekvő Zólyomlipcse királyi vár volt. A vár létezéséről az első közvetett bizonyíték 1250-ből való, amikor írásban is említik a Zólyomból (Zvolen) Zólyomlipcsébe vezető utat (*ad magnam viam, que vadit de villa Zoulum in Lypche*).¹ Mivel Zólyom régi várával ebben az időben fontos hely volt,² a Zólyommal együtt, az út mentén említett Zólyomlipcsének is hasonlóknak kellett lennie, és minden bizonnyal már várépítmény is állt e helyen. Zólyomlipcse XIII. századi jelentőségéről tanúskodik azon okirat egy utalása is, mellyel IV. Béla király 1255-ben városi jogokat adományozott Beszterce (Bystrica, később Besztercebánya, Banská Bystrica) település német vendégeinek. A település (város) fekvésének pontosabb meghatározására az oklevélben az áll, hogy Zólyomlipcse közelében fekszik (*nova villa Bystrice prope Lypcham*).³ Ez az utalás is közvetett bizonyítéka a zólyomlipcsei vár létezésének. Szintén közvetett, ám hasonlóan valószínű módon bizonyítja a vár létét a IV. Béla király által 1258. augusztus 15-én Zólyomlipcsén kiadott oklevél is (*Datum in Lipcha, anno domini MCCL octavo, in die Assumpcionis beate virginis*).⁴

A várépítés kezdetének pontosabb meghatározására törekedve azt mondhatjuk, hogy arra közvetlenül azután kerülhetett sor, hogy a tatárok 1241 – 1242 folyamán betörték a történelmi Magyarország területére. Tekintettel arra, hogy a hatalmas kőerődítmények jól vizsgáztak a tatárjárás idején, az uralkodó, IV. Béla ország-

¹ MARSINA, 1987. 243. 349.sz.

² Zólyom vára ebben az időben a nagy Zólyom vármegye központja volt, mely Zólyomon kívül magába foglalta Liptó, Túróc és Árva területét is. Itt volt a zólyomi ispán (comes comitatus) székhelye is.

³ MARSINA, 1987. 341. 491. sz.

⁴ MARSINA, 1987. 424. 609. sz.

szerte támogatta az ilyen várak építését.⁵ A zólyomlipcsei vár építése tehát minden bizonnyal közvetlenül a XIII. század közepe előtt kezdődött, és összefüggött a tatárjárással. Már kezdettől királyi várként működött, melyet az uralkodók a vadban gazdag, vadaskertként funkcionáló ún. Zólyomi-erdőben folytatott vadászataik alkalmával használtak.⁶

Az új várnak saját területre volt szüksége, amely biztosíthatta a várlakók életének tárgyi feltételeit. Ez a terület a zólyomi uradalomból kiválva lett a zólyomlipcsei várbirtok alapja. Megközelítőleg az 1255-ben alapított, szabad királyi bányaváros, Besztercebánya, illetve a későbbi királyi város, Breznóbánya (Brezno) közötti térségről van szó.

A zólyomlipcsei uradalom területe nem volt állandó, a történelem során változott. Függetlenné vált a vártól Libetbánya (Lubietová, az első írásos említése 1379-ből való), valamint kiváltságos területe, melyen jobbágyszőlő, Póráz (Povrazník, 1424) és Sebő (Šajba, ma Strelníky – 1465) feküdtek. Másrészt viszont az uradalom kötelékébe került később Pónik (Poniky) Ponická Lehôtka településsel együtt, valamint Dubravica (Dúbravica) és Zólyommócsa (Môlča) területe.⁷ Ez utóbbi két falu azonban a XV. században levált az uradalomról és a Dúbravický - Dubraviczky, illetve a Mičinský - Micsinszky családok földesúri birtokaihoz tartozott. Breznóbánya a XV. században került az uradalmi kötelékbe és ott is maradt a XVI. századig.

A zólyomlipcsei uradalom településszerkezete a középkorban alakult ki, bár alapvonalai már a XIII-XIV. században kialakultak. Biztosan tudjuk, hogy a XIII. század közepén már létezett az uradalom székhelyéül szolgáló vár, illetve az alatta

⁵ A történelmi Magyarország klérusa és laikusai 1242-ben levélben kértek segítséget a pápától a tatár pusztítással szemben. Ebben azt írják, hogy a várakban és a hasonlóan erősített helyeken sikerült megmenekülniük. A Dunától északra fekvő területen kifejezetten Pozsony (Bratislava), Nyitra (Nitra), Komárom (Komárno), Fülek (Filakovo) és Abaújtúr várát említik. Lásd: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III : V kráľovstve svätého Štefana [Szlovákia és a szlovákok történelmének forrásai III: Szent István királyságában]. Bratislava, 2003. 143. 63 sz. Lásd még: MARSINA, 1987. 73–74. p., 110. sz. A tatárjárás után a mai Szlovákia egész területén fellendült a várépítés, a királyi várak mellett a legjelentősebb nemesek és főurak építtettek megerősített székhelyeket.

⁶ Ilyen vadaskertek még a középkor végén is voltak a Garam mentén, a zólyomlipcsei uradalomtól keletre. A történelmi Magyarország Lázár-féle térképén (1528) ezeket az erdőket *Sylva Brgart* névvel illetik, ami helyesen bizonyára Sylva Tergart vagy Tiergart. A vadaskert létét bizonyítja két azonos, Tergart – Tiergarten elnevezésű település, melyek az említett erdő két oldalán keletkeztek. Az egyik ilyen nevű település Breznóbánya közelében, a vadaskert nyugati szélénél feküdt (ma már nem létezik), a másik pedig a Felső-Garam-mente már gömöri részén, a park keleti pereménél (a mai Telgárt).

⁷ JURKOVIČOVÁ, 1997. 43.

fekvő település.⁸ A XIII. század második felében a későbbi Breznóbánya és Pónik területén is település volt. Nem rendelkezünk azonban olyan írásos forrásokkal, amelyek bizonyítanák, hogy további települések is léteztek a XIII. században.

Az uradalom területén fekvő konkrét településekről csak a XIV. és a XV. századból maradtak fenn írásos emlékek. A XIV. században már bizonyosan létezett Szelenc (Selce) és Garamszentmiklós (Dubová, 1332 – 1337), Dubravica (1333), Perhát (Priechod, 1340) és Padkóc (Podkonice – Connyce, 1340) település elődje. 1357-ben alapították Kisgaramot (Hronec), 1358-ban pedig Alsólehotát (Dolná Lehota). 1358 előtt alapították Garampéterit (Predajná) is, mert ebben az évben már a bíróját említik. Ebből az időszakból származik Breznóbánya első hiteles említése is (1380). 1340-ben valószínűleg már Mosód (Moštenica) területe is lakott volt, bár itt még nem beszélhetünk kompakt településről.⁹

A XV. század közepére a zólyomlipcsei uradalom középkori településszerkezete többé-kevésbé végleges formát öltött. Az írásos emlékek egy ideje már bizonyára létező települések meglétéről tanúskodnak: Pónik (1400), Felsőszabadi (Horná Lehota, 1406), Lopej (1406), Borosznó (Brusno, 1424), Hédel (Hiadel, 1424), Jece nye (Jasenie, 1424), Lucató (Lučatín, 1424), Mezőköz (Medzibrod, 1424?, bizonyossággal 1441), Zólyommócsa (1424), Ponická Lehôtka (1424), Rásztó (Ráztoka, 1424), Szent András (1424), Garamsálfalva (Šalková, 1424), Garamhidvég (Zámstie, 1424), Garamnémetfalva (Nemecká, 1441) és Štiavnička, 1441.

Rajtuk kívül a zólyomlipcsei uradalom tartozékainak 1441-ből származó jegyzéke két további, ma már nem létező település nevét említi: *Sagronye* és *Tergorth*. Az első esetben Záhronie településről van szó, mely későbbi középkori összeírásokban is szerepel (1455 *Zagranye*, 1470 *Zahronca*, 1504 és 1506 *Zagranie*).¹⁰ Mivel ezt a lakott területet az említett összeírások mindig Garamszentmiklós és Garamnémetfalva közvetlen közelében vagy e kettő között említik, Garamnémetfalva Záhronce városrészével azonosíthatjuk.¹¹ Az, hogy a következő időszak írásos do-

⁸ A vár alatti település létét a vár fennállásán kívül a kolduló ferences rend jelenlétére utaló megjegyzés is bizonyítja. A rendről a gárdiáni tisztségre vonatkozó utalásból tudunk 1263-ból, hiszen ez a poszt ennek a rendnek a jellegzetessége (*frater Antonius Gardianus de Lipha*). – V.ö.: HANULIAK – RAGAČ, 2000. 235.

⁹ Zólyomlipcse területének kijelölésekor a kiváltságlevél a „terra Mosnyce” kifejezést használja JUCK, 1984. 131. 159. sz. A „terra” kifejezés ebben az esetben nem feltétlenül jelenti Moštenica – Mosód falu földterületét, tekintettel arra, hogy az említett dokumentum a többi települést a „possessio” kifejezéssel jelöli. Marián Skladaný azt feltételezi, hogy Mosód település csak az itteni huta megalapítását követően jött létre, mivel 1490-ben még nem létezett ilyen nevű település. – SKLADNÝ, 1995. 107.

¹⁰ Az egyes korszakok uradalmi tartozékainak áttekintését lásd: JURKOVIČOVÁ, 1997, B melléklet.

¹¹ JURKOVIČOVÁ, 1997. 71.

kumentumai nem említik Záhronie települést, nem feltétlenül jelenti fizikai megsemmisülését, inkább azt, hogy összeolvadt a közeli Garamnémetfalvával, vagy közigazgatási szempontból hozzá került.

A másik, napjainkban már nem létező település, *Tergorth*, először 1424-ben jelenik meg *Togarth* néven, majd az uradalmi tartozékok későbbi jegyzékeiben is szerepel – 1455-ben mint *Therguth* – *Thergarth*, 1490-ben mint *Thergarth aliter Tiergarten*, majd 1504-ben és 1506-ban mint *Therghort*. A település elnevezéséből kiindulva (Tiergartennek a múltban a királyi vadaskertként funkcionáló erdőket nevezték) királyi vadászok vagy erdőőrök településéről lehetett szó, amely a zólyomlipcsei királyi vár megépülését követően alakult ki. Ez a lakott terület minden bizonnyal valahol a későbbi Garamolaszka (Valaská) település területén helyezkedett el, bár nem zárható ki az sem, hogy Garamolaszka közvetlen „utóda” volt az említett településnek, ahogyan az a régebbi irodalomban is szerepel.¹²

Nem egészen világos Garamolaszka keletkezésének a története. Írásos forrásokban ez a település csak a XVI. század elejétől kezdve jelenik meg,¹³ tehát abban az időszakban, amikor az iratokból fokozatosan eltűnik *Thergorth* kifejezés. A fennmaradt írásos források azonban egy másik közeli faluval, Kisselmecel (Štiavnička, Schebnitz) mutatnak összefüggést. A XVI–XVII. századi forrásokban a két település sosem fordul elő párhuzamosan. Ezért úgy tűnik, hogy Garamolaszka inkább Kisselmec közvetlen „utóda” volt. Ismereteinket összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy Garamolaszka település minden valószínűség szerint akkor kezdett kialakulni, amikor az ide érkező oláh lakosság teljesen megtöltötte a régebbi Kisselmecet. Esetleg új településként jött létre a XV–XVI. század fordulóján, közvetlenül Kisselmec közelében, mellyel azután viszonylag rövid időn belül egybeolvadhatott.

A kisselmeci valach lakosság létét Ján Ernst (a zólyomlipcsei uradalom korabeli tulajdonosának) 1470-ben kiadott oklevele igazolja, mellyel bizonyos Oláh Lászlónak (Ladislav Valach) és örököseinek soltészjogot (öröklődő bírói jogokat) adományoz.¹⁴ Valószínű, hogy Oláh László a terület oláhok általi betelepítése során szerzett érdemeiért kapta a soltész tiszttét. Ez a Štiavnička területén letelepülő lakosság idővel többségbe került, aminek következtében a település neve fokozato-

¹² Ipolyi Arnoldra és az általa összeállított A besztercebányai egyházmegye történelmi névtárára hivatkozik Jurkovich Emil. – JURKOVICH, 1929. 33.

Ezzel szemben az újabb irodalom inkább azon a véleményen van, hogy *Tergoth* később megszűnt, ezért nem azonos a két település. V.ö. például: ĐURKOVÁ, 1996. 2. sz., 181. ; RÁBIK, 2001. 1. sz., 60.

¹³ 1516-ban a breznóbányaiak megölték Miklós oláhfalvi [később: Garamolaszka] soltészt. 1528-ból származik Breznóbánya panasza, melyet Oláhfalva lakosai ellen emelt (inhabitatores possessionis Olachfalwa). – Lásd: ALBERTY–LAUBERT–ŠKRINÁROVÁ, 2002. 21.

¹⁴ ALBERTY–LAUBERT–ŠKRINÁROVÁ, 2002, s. 24.

san Valaská-ra (Valach- vagy Oláhfalva, magyar nevén Garamolaszka) változott. Csak így magyarázható az a tény, hogy a XVI. század folyamán készült 3 portaösszeírás úgy említi a két települést, mintha egyről lenne szó (1553 *Walazkawez siue Semnychka*, 1566 *Sthyawnichka siue olahfalwa*, 1572 *Styawnichka siue olahffalwa*).¹⁵

Az önálló Valaská megnevezést csak az 1535-ös portaösszeírás említi, *Walazkaa veß* formában. Kisselmec ebben a dokumentumban nem szerepel.¹⁶ A XVI. századból fennmaradt többi portaösszeírás – a három említett kivételével – csak önállóan említi Kisselmecet, Valaská – Oláhfalva nélkül. A XVII. század folyamán már rendszeresen szerepel Valaská – Oláhfalva a portaösszeírásokban. Ezzel szemben viszont nyomtalanul eltűnt belőlük a Kisselmec nevű falu.¹⁷ Az említett írások alapján tehát az látszik a legvalószínűbbnek, hogy Kisselmec és Valaská – Oláhfalva esetében egyazon településről volt szó,¹⁸ és hogy az utóbbi közvetlen folytatása volt az eredeti Kisselmec is.¹⁹

Az uradalom területén létező települések száma a XV–XVI. században elsősorban a területen végbement vagyoni jogi változások következtében módosult. Már a XV. század második felében kiesett az uradalmi tartozékok sorából **Dubravica** és **Zólyommócsa**. Ennek ellenére azonban 1504-ben és 1506-ban ismét – és utoljára – megjelentek az uradalomhoz tartozó települések sorában.²⁰

A XVI. században már nem említették az uradalom tartozékai között **Breznóbányát**, mely eredetileg sem tartozott a zólyomlipcsei uradalomhoz. Breznóbánya 1380-ban – Selmezbánya (Banská Štiavnica) mintájára – városi jogokat kapott Nagy Lajos királytól. Ezeknek része volt a város határaként megnevezett terület kijelölése is.²¹ A város sorsának szempontjából az 1424-es esztendő vált

¹⁵ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL), A 2679. A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének (a továbbiakban HÚ SAV) fotógyűjteményében található másolat alapján.

¹⁶ MOL, E 158, 1670 sz. mikrofilm.

¹⁷ V.ö. az 1609, 1610, 1613, 1622, 1635, 1647, 1696 évekből származó portaösszeírásokkal. MOL, A 2679 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

¹⁸ Oláhfalva monográfiájában erre Július Alberty is felhívta a figyelmet. Lásd: ALBERTY–LAUBERT–ŠKRINÁROVÁ, 2002. 25.

¹⁹ A Štiavnička elnevezésű hely, mely 1799-től jelenik meg az anyakönyvekben, valószínűleg már egy másik helyszín, amely nem függ össze közvetlenül az azonos nevű középkori településsel. A XIX. század első felében itt fafeldolgozó fűrészüzem volt, illetve a kamarai alkalmazottak gabonarakára. Forrás: ALBERTY, 1981. 312. és 381.

²⁰ MOL, DL 30 864 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

²¹ FEJÉR, 1829–1844. IX/5, CCVIII. Lásd még: LACKO, 2005. 30.

meghatározóvá, amikor a magyar királyné birtoka lett. A királynék ugyanis nem mindig kezelték oszthatatlan egészként ezt a tulajdont. Így történt, hogy a megözvegyült Erzsébet királyné, aki másodikként élvezte a királynéi birtokhoz tartozó városok jövedelmét, szorult pénzügyi helyzetében a zólyomlipcsei uradalmat Breznóbányával együtt átadta Korbávoi Gergelynek. A kutatók szerint éppen ennek kapcsán írták hozzá hibásan a vár tartozékaihoz Breznóbányát is.²² S így szinte automatikusan – és jogalap nélkül – a zólyomlipcsei uradalom részének kezdték tekinteni Breznóbányát, ahogyan ez az uradalmi tartozékokról 1441-ben, az uradalom Korbávoi Gergely általi átvételekor készített jegyzékben is szerepel.²³ Ettől kezdve Breznóbánya többé-kevésbé rendszeresen szerepelt a zólyomlipcsei uradalom tartozékai között, egészen a XVI. század első feléig.

Kisgaram azért maradt ki a zólyomlipcsei uradalom területén található települések jegyzékéből, mert már a XVI. században kamarai birtok lett. 1504-ben és 1506-ban szerepel utoljára az uradalom tartozékai között.²⁴ Dóczy László tulajdonrészeinek 1517-es elzálogosításakor Kisgaram már nem bukkant fel közöttük.²⁵ Hasonlóképpen nem találjuk többé egyetlen XVI. századi portaösszeírásban sem.

Hasonló volt a státusza Mosód településnek is, mely eredetileg az uradalom területén, a Thurzó-Fugger társaság hutáinak környékén alakult ki a XV. század végén.²⁶ Amikor – elsősorban a gazdag fakészletekre való tekintettel – a Thurzók úgy határoztak, hogy a zólyomlipcsei uradalom területén építik meg hutájukat (saigerhutte), először a Dóczyak hozzájárulását kellett kérniük, hiszen abban az időben ők voltak az uradalom birtokosai. Hozzájárulásukat az 1496. április 24-én kelt oklevél tartalmazza. Eszerint Thurzóék évi 32 aranyat kitevő bérleti díj fejében felépíthetik hutájukat a Moštenica folyó partján és fölötté, az uradalom területén fakitermelést folytathatnak a tölgyesek és azon erdők kivételével, amelyek a zólyomlipcsei vár irányában húzódnak, utakat javíthatnak és újakat építhetnek, valamint az említett folyón a hutáktól a forrás felé szabadon halászhathatnak.²⁷ A leendő kohászfalu, Mosód határa a bérlet miatt így formálisan is kikerült az uradalom területéből. A Fuggerek távozása után azonban Mosód már nem került vissza az uradalomhoz, hanem automatikusan kamarai fennhatóság alá került.

²² Lásd: BOLERÁZSKY, 1967. 60. Az újabb munkák közül lásd: KALÁBOVÁ, 2004. 20.

²³ MOL, DL 30 857 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

²⁴ MOL, DL 30 864 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

²⁵ JURKOVIČOVÁ, 1997. B melléklet

²⁶ SKLADNÝ, 1995. 107.

²⁷ A szerződés tartalmát az alábbi munka közli: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI.: Pod osmanskou hrozbou [Szlovákia és a szlovákok történelmének forrásai VI. Az oszmán veszély árnyékában]. Bratislava, 2004. 123–124., 51. sz.

Ugyanígy nem tartozott az uradalom fennhatósága alá a Balázs (Baláže) kohászfalu sem, mely szintén az uradalom eredeti területén jött létre. Bár a település földrajzi fekvése miatt (a Bányapatak – Banský potok és a Ľupčica patak összefolyásánál jött létre) egyértelműen tartozhatott volna a zólyomlipcsei uradalomhoz, mégis a kezdetben magán-, később (1546 után) állami rézipari vállalat fennhatósága alá tartozott. Így a XVI. században ez a település is kamarai birtok lett.

Végezetül szintén nem tartozott a XVI. századi uradalom fennhatósága alá **Bukóc** (Bukovec, Buggovitz, mai nevén Pohronský Bukovec) sem, mivel e település környékén szintén bányászati vállalkozások működtek. Jurkovich Emil múlt századi besztecebányai történész szerint az itteni bányákat már 1530 körül besztecebányai polgárok üzemeltették.²⁸ 1563-ban valahol a bukóci völgyben volt Rafael Steger besztecebányai ispotályi pap hutája is,²⁹ amely minden bizonnyal a helyi bányákból származó ércet dolgozta fel. A Bukóc környéki bányákat még a XVI. század legvégén, 1595-ben is említik.³⁰ Az itteni bányák és huta közelében minden bizonnyal már a XVI. században létezett egy kisebb település is, ahol a helyi bányászok és kohászok éltek.

A zólyomlipcsei uradalom eredeti területe tehát már a XVI. századra jelentősen összezsugorodott. Ebben az időben a vár és a hozzá tartozó uradalom a Dóczy-család tulajdonában volt, akik még 1490-ben szerezték meg. A zólyomlipcsei várral együtt sikerült megszerezniük a Bars megyei Saskő (Šášov) várát, és ugyanebben a megyében már 1479-ben övék volt a revistyei (Revište) vár és uradalom is. Tehát ettől az időtől kezdve jelentős birtokaik voltak a közép-szlovákiai bányavidék szívében. Mivel a Dóczyak várai ellenőrizték a Garam-mente legfontosabb útvonalát, úgy határoztak, hogy ezt a körülményt hasznosítják. Váraik alatt – jogosulatlanul – vámot kezdtek szedni a bányavárosok lakosaitól. Ezen túlmenően a bányászati célokra történő fa- és drágakő-kitermelés kapcsán is ellentétbe kerültek a bányavárosokkal. Ezek az ellentétek azután nyílt ellenségeskedésbe, és mindkét fél részéről erőszakos akciókba torkollottak.³¹

²⁸ JURKOVICH, 2005. 163.

²⁹ MADLEN, 1962. 16.

³⁰ ZIVUSKA, 1906, 85. 83. sz.

³¹ A Dóczyak és a közép-szlovákiai bányavárosok konfliktusairól bővebben lásd: GRAUS, 1995, 107–123.

A Dóczy-korszakban még mindig az uradalomhoz számították Breznóbányát is, mely rendkívüli erőfeszítéseket tett az elszakadás érdekében. A Dóczyak és Breznóbánya közötti gyakori konfliktusok végül az engedetlen város ellen indított büntetőhadjáratban csúcsosodtak ki. 1517. április 30-án Dóczy Damián és Gergely fegyvereseikkel betörték a városba, teljesen kifosztották, majd felégették.³²

Néhány nappal korábban a Dóczyak úgy próbálták érvényre juttatni a városra vonatkozó igényüket, hogy Damián – Zólyom vármegye két képviselője előtt – több tanú kihallgatását kezdeményezte az uradalom keleti határainak ügyében. A tanúkat (akik kettő kivételével a zólyomlipcsei uradalom alattvalói voltak) a Breznóbánya határában álló malom kérdésben is kihallgatták.³³

Ez azután a város megtámadása és felgyújtása ügyében lefolytatott bírósági eljárás során is perdöntőnek bizonyult, a cselekedeteket ugyanis a földesúr engedetlen alattvalókkal szembeni fellépésének minősítették.³⁴ Végül soron azonban ezek az események azt eredményezték, hogy Breznóbánya végképp elszakadt a zólyomlipcsei uradalomtól. II. Lajos először arra utasította a zólyomi ispánokat, hogy védjék meg a várost a Dóczyak önkényével szemben, majd 1522. február 2-án kelt adománylevelében átengedte a Breznóbánya és Korpona (Krupina) bányavárosokból, valamint a zólyomi váruradalomból származó jövedelmeit feleségének, Máriának.³⁵ Breznóbánya így ismét királynéi birtok lett.

A zólyomlipcsei uradalom egyelőre a Dóczy-család birtokában maradt. Dóczy Damián halála után azonban fia, János, már képtelen volt megtartani a várat és az uradalmat. Thurn Kristóf zólyomi várkapitány és ispán 1530-ban vagy 1531-ben erőszakkal elfoglalta a zólyomlipcsei várat Mária királyné javára.³⁶ Így Zólyomlipcse vára is Mária **királyné birtokának részévé vált.**³⁷

³² LACKO, 2005. 34.

³³ Az uradalom határaival kapcsolatos vallomások nem adnak teljesen világos választ a város helyzetét illetően. Breznóbányát ugyanis a tizenöt tanú közül csak ketten említik közvetlenül. Mindketten azonban olyan értelemben, hogy Breznóbánya a zólyomlipcsei vár alattvalója volt. Ezzel szemben a malomra vonatkozó összes vallomás egyezik abban, hogy minden kétséget kizáróan az uradalomhoz tartozónak mondják. A dokumentum részletes elemzését lásd: MALINIAK, 2007. 197–209.

³⁴ GRAUS, 1995. 114.

³⁵ PROBSZT, 1966. 625.

³⁶ Ezt az eseményt 1531-re datálják – elsősorban a vár egyik kőportálja fölé vésett évszám alapján. Marián Skladaný azonban arra a tényre figyelmeztet, hogy a várat már egy évvel korábban is elfoglalhatták. Vö.: SKLADNÝ – TOMEČEK, 2000. 54–55.

³⁷ A már korábban megszerzett Breznóbányán, Korponán és a zólyomi uradalmon kívül a királynéi birtokhoz csatolták a zólyomlipcsei uradalom mellett Dobornyt (Dobrá Niva) és Véglest (Vígľaš) is.

A zólyomlipcsei uradalom korabeli területének nagyságáról a fennmaradt portaösszeírások alapján alkothatunk képet. A legrégebbiről, 1535-ből fennmaradt összeírás húsz települést sorol fel. Az uradalom tartozékaként Zólyomlipcse és Pónik városkákat, illetve az alábbi falvakat említi: Gácslehota (Gácsliget, Lehôtka), Garamsálfalva, Szelenc, Perhát, Padkóc, Lucató, Mezőköz, Szent András, Borosznó, Garamnémetfalva, Garamszentmiklós, Garamhidvég, Garampéteri, Jecenye, Lopér (Lopej), Alsólehota, Felsőszabadi és Oláhfalva.³⁸ Közülük a legutolsó csak ebben az 1535-ben készült összeírásban szerepel önállóan. A XVI. századból fennmaradt többi portaösszeírásban helyette vagy vele együtt említik Kisselmec falvát.³⁹ A portaösszeírásban felsorolt települések közül hiányzik Hédel és Rásztó. Csak az 1542. évi portaösszeírásban jelenik meg Hédel és majd csak az 1548. évben Rásztó.⁴⁰ Egyetlen lehetséges magyarázat van arra, miért hiányoznak az 1535. évi összeírásból: mindkét esetben kisebb településekről lehetett szó, amelyek 1535-ben feltehetőleg lakatlanok voltak, vagy kis számú, adófizetésre nem kötelezett lakosság lakta őket.⁴¹

Minden bizonnyal valamikor ebben az időszakban, amikor Zólyomlipcse várát Mária királyné várnagyai irányították, született az a keltezetlen irat, amely a zólyomlipcsei uradalom határait leíró tanúvallomásokot tartalmazza. Részletes elemzése alapján feltételezhető, hogy a XVI. század negyvenes éveiben keletkezett. Az uradalom keleti és déli határa eszerint megegyezett azzal, amelyről már 1517-ben tanúk vallottak.⁴² Másrészt viszont az uradalom nyugati és észak-nyugati határa az említett dokumentum szerint egyáltalán nem vette figyelembe Besz-

³⁸ MOL, E 158, 1670. sz. mikrofilm

³⁹ V.ö. a 15. sz. jegyzettel

⁴⁰ MOL, A 2679 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

⁴¹ 1542-ben és 1548-ban Hédelen csak 3 adózó porta volt, Rásztón 1548-ban csak 2. – MOL, A 2679 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

⁴² 1517-ben a zólyomlipcsei uradalom határainak kérdésével kapcsolatos tanúvallomások csak a keleti és a déli határra vonatkoztak. Az alsólehotai Joannes Scultetus pontosan leírta a határt, szerinte az alábbiak szerint húzódott: „*methae castris Lipsch incipiuntur a Tergart usque ad montem Zmerkowitz et inde tendunt ad montem Tysowsky dyel. Ab illo monte ad montem Rakitowy keer, inde ad montem Homolka usque Drabske hlaue et abinde tendunt usque ad Solna.*” Lásd: MALINIÁK, 2007. 208.

Egy későbbi, német nyelven íródott dokumentum a szelenci Martin Cambel (Czembel) vallomása alapján hasonlóképpen írja le ezt a határszakaszt: „*Darnach gehen die hattert vom Tiergarten bis auf den perg Smerkowicz, vom Smerkowicz bis zum perg, so man nendt Tischowskhi Dijel, vom Tijshofskij Dijel zu ainem perg, haist Vhorskhj Vepor, vom Vhorskhj Veper bis auf ain perg, haist Rachkitowj Khecher, vom Rachkitowj Keher auf ain perg, haist Homolka, vom Homolka bis zum Trabskhihlaue, vom Trabskhihlaue bis auff die Mala Soluna.*” Lásd: SKLADNÝ – TOMEČEK, 2000. 62.

tercebánya szabad királyi város kiterjedt területét, mely meghaladta a 200 négyzetkilométert.⁴³ Az uradalom kiterjesztésére irányuló hasonló kísérletek megalapozatlanok voltak, és esélyük sem volt a sikerre. Ilyen értelemben félrevezető volt a szelenci Martin Cambel (Martin Czembell) tanúvallomása, illetve a zólyomlipcsei uradalom többi alattvalójának vallomása is, akik az előbbit igyekeztek alátámasztani.⁴⁴

Az uradalom határai egyébként az említett dokumentum hatására sem változtak meg különösebben. Ezt igazolják a XVI. századból fennmaradt, későbbi portaösszeírások is, melyek a zólyomlipcsei uradalom területén az alábbi huszonkét települést tartják nyilván az uradalom tartozékai között: Zólyomlipcse, Pónik Gácslehota településsel, Garamsálfalva, Szelenc, Perhát, Padkóc, Lucató, Hédel, Mezőköz, Szent András, Borosznó, Rásztó, Garamnémetfalva, Garamszentmiklós, Garamhidvég, Garampéteri, Jecenye, Lopér, Alsólehota, Felsőszabadi és Kisselmec (háromszor Oláhfalvával együtt). Később a XVII. században sem változott jelentősen ez a szám, csak Kisselmec helyett Oláhfalva szerepelt.

A XVI. század folyamán csak egyetlen alkalommal, az 1553. évi portaösszeírásban találjuk az uradalmi tartozékok között a Besztercebánya közelében fekvő Szénás (Senica) nevű falut (ma a város része).⁴⁵ Ebben az évben azonban csak a falu egy része tartozott a zólyomlipcsei uradalomhoz.⁴⁶ A másik fele Liptay Leonárd és Rakovszky György nemesek birtokaihoz tartozott. Szénás sem ezt megelőzően, sem a XVI. század későbbi éveiben nem szerepel a zólyomlipcsei uradalom részeként.⁴⁷ Ezen az állapoton az sem változtatott, hogy az uradalom birtokosai nem maradtak ugyanazok.

1548-ban a zólyomlipcsei uradalom állami tulajdonba került és **kincstári uradalom lett**. Sikeres politikája révén I. (Habsburg) Ferdinánd szerezte meg, miután nővére, Mária lemondott javára minden magyarországi és ausztriai vagyonáról.⁴⁸ Az uradalomról azonban a Dóczyak sem voltak hajlandók lemondani, akik törvénytelen elfoglalása miatt tettek panaszt. Az uralkodó végül bérletről állapodott meg a Dóczy-családdal: az 1548. október 1-én Bécsben megkötött szerződés alapján évi 600 arany bérleti díjért adta bérbe 4 évre a várat és az uradalmat. Ezzel együtt arra is kötelezettséget vállalt, hogy ha meg kívánja tartani az uradalmat,

⁴³ Vö. a következő tanulmányokkal: TOMEČEK, 2001. 163–174.; TOMEČEK, 2006. 16–31.

⁴⁴ E dokumentum részletes elemzését lásd: SKLADNÝ – TOMEČEK, 2000. 47–65.

⁴⁵ MOL, A 2679, 1553. évi portaösszeírás (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

⁴⁶ A Szénáson adózó, összesen 14 porta közül csak 8 fizetett adót a zólyomlipcsei uradalomnak.

⁴⁷ Az 1549. évi portaösszeírás szerint a falun csak Liptay Leonárd és Rakovszky György osztoztak. A későbbi (1563, 1566, 1588, 1593) portaösszeírásokból tudjuk, hogy a XVI. század későbbi éveiben már csak a Rakovszkyak birtokolták a falut. – MOL, A 2679, az 1549., 1563., 1566., 1588., 1593. évi portaösszeírások (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

⁴⁸ SKLADNÝ–TOMEČEK, 2000. 56.

köteles lesz a Dóczy-családnak azonos értékű birtokot adományozni, vagy 10 ezer aranyat fizetni nekik. A Dóczy-családot végül 1557-ben fizették ki és kárpóolták az uradalomért.⁴⁹

Ferdinánd utóda, Miksa, azonban oly mértékben eladósodott, hogy kénytelen volt lemondani az uradalomról, mely így újra magántulajdonná vált. A zólyomlipcsei vár és uradalom új tulajdonosa a király hitelezője, **Rubigal Pál** (Pavol Rubigal) dúsgazdag selmecbányai polgár lett. Eredetileg 1567-ben kapta meg két évre zálogba a várat egy közelebből nem ismeretes kölcsön fejében.⁵⁰ Mivel a kölcsön összege nem került visszafizetésre, illetve további kölcsönök és a meg nem fizetett kamatok miatt már 30 302 aranyra nőtt, 1572. augusztus 27-én az uralkodó Rubigalra és elsőszülött leszármazottjára íratta a zólyomlipcsei uradalmat mindaddig, míg a zálog teljes összege kifizetésre nem kerül.⁵¹

A zólyomlipcse várát a zálogjog alapján birtokló Rubigal megpróbálta megnövelni az uradalom területét. Már 1568-ban bejelentette igényét a Garamsálfalva és Besztercebánya városa között elterülő rétre.⁵² Az a törekvés azonban, hogy az uradalom határát Besztercebánya rovására kiterjesszék, ez alkalommal sem járt sikerrel. Az ellentét kivizsgálását követően a szóban forgó rét továbbra is a város tulajdonában maradt.

Rubigal Pál halála után özvegye élt a várban, egészen 1598-ban bekövetkezett haláláig. Ekkor **Tribell Gáspár** (Gašpar Tríbel) besztercebányai polgár fizette ki Rubigal örököseinek a várra és uradalomra felvett kölcsönöket, így ő lett az új tulajdonos. Tribell Gáspár idejében az uradalom területe lényegében nem változott. Az 1609. évi portaösszeírásban 22 település szerepel az uradalom birtokai között: Zólyomlipcse, Pónik városka Gácslehota faluval, Garamsálfalva, Szelenc, Padkóc, Garampéteri, Garamszentmiklós, Jecenye, Borosznó, Hédel, Lucató, Garamnémetfalva, Alsólehota, Felsőszabadi, Lopér, Garamhidvég, Rásztó, Szent András, Mezőköz, Perhát, Oláhfalva.⁵³ Ez utóbbi Kisselmec települését váltotta fel, mely a házak 1598. évi összeírásában bukkan fel utoljára.⁵⁴

⁴⁹ ORAVSKÝ, 1990. 175.

⁵⁰ Amikor 1567. szeptember 16-án Rubigal kölcsönadta ezt az összeget a kamarának, zálogként a gmundeni sóbányákat (Gmunden történelmi falucska Felső-Ausztriában – a szerző megj.) jelölték ki számára.

⁵¹ JURKOVICH, 1929. 72.

⁵² JURKOVICH, 1929. 22.

⁵³ MOL, A 2679 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

⁵⁴ MOL, A 2679 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

Hasonló volt a helyzet a következő korszakban is, amikor a Széchyek birtokolták a várat és az uradalmat.⁵⁵ Az 1622. évi portaösszeírás ugyanazt a huszonkét települést említi, mint az előbb idézett jegyzék.⁵⁶ Az 1635-ből és 1647-ből fennmaradt portaösszeírásokban újra szerepelnek az említett települések Póniklehota (Ponická Lehôtka) kivételével, ami azonban minden bizonnyal Pónik városkával egybevonva szerepelt. Tehát az összeírások csak huszonegy települést sorolnak fel, a valóságban azonban a zólyomlipcsei uradalomhoz továbbra is huszonkét település tartozott.⁵⁷

A kisvárosokon és klasszikus kompakt vidéki településeken (falvakon) kívül a zólyomlipcsei uradalom településszerkezetében tanyákat is találunk, melyek a terület magasabban fekvő hegyvidékein voltak. Az itteni hegyi tanyák fejlődése a birkatenyésztéssel foglalkozó **valach** lakosság jövetelével függ össze, amely a falvak távolabb fekvő, korábban lakatlan hegyi és hegyaljai határaiban telepedett le. A zólyomlipcsei uradalom területén, ahogyan fentebb említettük, már a XV. század második felében bizonyítható az oláh lakosság jelenléte (lásd a Kisselmec – Oláhfalva – Garamolaszka településre vonatkozó megjegyzéseket). A következő, XVI. században ezen kívül oláh lakosokat találunk Garamnémetfalván, Alsólehotán és Felsőszabadiban is.⁵⁸

Éppen a Széchyek időszakából, 1631-ből maradt fenn a zólyomlipcsei uradalom területén található hegyi tanyák („szallas”) részletes listája az egyházi tizedet fizetők jegyzékében.⁵⁹ Eszerint tizenöt település határában húsz ilyen tanya volt. Az egyes tanyákat elhelyezkedésük szerint, kelet-nyugati irányban sorolja a jegyzék. Némely falu területén ugyanakkor több tanya is volt, mint pl. Felsőszabadiban (Smrechinke Szallas és Holicza Szallas), Alsólehotán (Cherno Uplazi szallas és Borova Szallas), Jecenyén (Sztruha Szallas és Jeszeney mas Szallas), Rásztón (Bukovina és Rastoka Mas Szallas). Szent András falunál egyenesen három tanya (Ulosna Szallas, Velka Kodachka Szallas, a harmadik pedig egyszerűen csak mint Szent Andras Harmadik Szallas). Másrészt két falu (Mezőköz és Hédel) egyetlen tanyán osztozott (Prasziva Szallas). A többi településhez csak egy-egy tanya tartozott – Oláhfalva (Palenicze Sallas), Lopej (Vaiszkova Szallas), Garampéteri (Pol-

⁵⁵ Tribell Gáspár halála után Széchy György fizette ki lányainak az uradalomra adott kölcsönt. Az ő 1625-ben bekövetkezett halála után az uradalom özvegye, Széchy – Homonnay Mária tulajdonába került (1643-ban hunyt el), végül pedig három leányuké, Máriaé, Kataliné és Éváé lett. Az ő vagyonjogi vitájuk lezárásaként végül Széchy Katalin és férje, Liszthy (Listius) János szerzett rá királyi donációt. Részletesebben lásd: ORAVSKÝ, 1990. 186–201.

⁵⁶ MOL, A 2679 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

⁵⁷ MOL, A 2679 (a HÚ SAV pozsonyi fényképgyűjteményében).

⁵⁸ MADLEN, 1962. 14–18.

⁵⁹ MOL, E 159, 9915. sz. mikrofilm, Regesta decimarum Com. Zoliensis 1631.

pekla Szallas), Garamhidvég (Zamostia Szallas), Mezőköz (Medzibroggy Szallas), Padkóc (Javorina Szallas), Lucató (Repiszka Szallas) és Pónik (Bukovina).

Miután a vár és az uradalom is a Wesselényi Ferenc – Széchy Mária házaspár birtokába került, elkészítették a zólyomlipcsei várbirtok urbáriumát,⁶⁰ mely meglehetősen hűen tükrözi az uradalom korabeli viszonyait. Az 1663. évben összeállított urbárium az alábbi településeket említi az uradalom kötelékében: Zólyomlipcse városka, Lipcseutca (Ulica, később Ľupčianska Ulica), Szent András, Borosznó, Garamsálfalva, Padkóc, Mezőköz, Lucató, Hédel, Garamnémetfalva, Garamszentmiklós, Rásztó, Lopér, Jecenye, Alsólehota, Oláhfalva. Azaz összesen csak 16 település.⁶¹ Az urbárium azonban egy befejezetlen mondattal ér véget, ezért nem tekinthetjük teljesnek. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy az uradalom belső területét érintő változásokra kerülhetett sor, amikor Széchy György három leánygyermeké között osztották meg a családi vagyont.⁶²

Az említett településeken kívül az urbáriumban tanyák (*ovium stationes seu tuguria*) is szerepelnek az uradalom területén. Az 1631. évi adatokkal szemben azonban számuk tizenhatra csökkent.⁶³ Némelyikük bizonyosan megegyezik a tizedet fizetők 1631-ből való jegyzékében szereplőkkel. Egészen biztosan ilyen például Holicza (Holica), Vazkowa (Vajsková), Szmręcina (Smrečina), Peklo, Uložna, Jaworina (Javorina), Prassiwa (Prašivá), Bukovina Poniczka (Ponická Bukovina), végezetül pedig Czertowe Uplazy (Čertove úplazy) Alsólehota területén.

Először jelennek meg tanyák Bysztra Holia (Bystrá) néven Oláhfalva területén, Szkalka (Skalka) elnevezéssel Alsólehota, Jaszenka elnevezéssel Jecenye, Soly-szko (Solisko) elnevezéssel Mezőköz, Dubinska elnevezéssel Garamszentmiklós, Zle Uplazy (Zlé Úplazy) elnevezéssel Jecenye, valamint Sucha (Suchá) elnevezéssel Rásztó területén.⁶⁴

A zólyomlipcsei uradalom 1670. évi birtokösszeírása már ismét mind a huszonegy települést említi, ahogyan azok a XVII. század első feléből származó por-

⁶⁰ Az irodalomban több eltérő időpontot találunk arra nézvést, hogy Wesselényi Ferenc és felesége Széchy Mária mikor szerezték meg az uradalmat. Hieroným Oravský szerint már 1659-ben megvásárolták. – ORAVSKÝ, 1990. 201. Richard Marsina és Michal Kušík, az urbárium publikálói, 1661-re teszik az uradalom átruházását. – MARSINA – KUŠÍK, 1959. 307. Végül Peter Mosný szerint csak 1662-ben vásárolták meg az uradalmat. – MOSNÝ, 2005. 8.

⁶¹ MARSINA – KUŠÍK, 1959. 307–328.

⁶² A szakirodalomból például közismert, hogy Katalin kénytelen volt testvérének, Illésházy Évának zálogba adni Szelenc falvát. – ORAVSKÝ, 1990. 201.

⁶³ MARSINA – KUŠÍK, 1959. 327.

⁶⁴ Az itt felsorolt tanyák közül négy (Dubinska, Zle Uplazy, Sucha, Prassiwa) nevelte a földesúr juhait. A többi tanyától járadékot követeltek.

taösszeírásokban is szerepeltek.⁶⁵ Póniklehota és Kisselmec ebből a jegyzékből is hiányzik. Ezzel szemben huszonkettedik településként szerepel benne Lipcseutca (*Possessio Uliczka*). E jegyzék szerint az uradalmi vagyonhoz egy sörfőzde (Zólyomlipcsén volt), egy vár alatti major (*Alodio Sub Arci Lipchensi*), egy lucatói major (*Alodio Luchatinienzi*) és egy garamnémetfalvi major (*Alodio Nemeckaiensi*) is tartozott. E majorokon kívül a jegyzékben még egyszer szerepel a zólyomlipcsei major (*Alodio Lipcsensi*), ám a szövegkörnyezetből nem egyértelmű, hogy az egyszer már említett vagy egy másik majorról van-e szó. Uradalmi malmok a jegyzék szerint Szelencen, Hédelen, Mezőközben, Garamnémetfalva határában (*in territorio possessionis Nemeckza unum molendium Bukovsky nomina*), Jecenyén és Alsólehota-n vannak, illetve három található Zólyomlipcsén (*Lipche Molendinum Trium*).

Az összeírás része végezetül egy meglehetősen részletes leltár a vár rendezéséről. Ebből tudható, hogy a várban a lakótereken és védelmi létesítményeken kívül kápolna, fegyver- és lőporraktár, kovácműhely, különböző pincék és raktárak voltak, valamint egy vadaskert. Ez utóbbi ugyan a vár leltári egységei között szerepelt, ám a valóságban attól északra terült el.⁶⁶ Ráadásul itt még három halastó is volt (*sub arce in horto Ferar sunt Tres Piscinae*).⁶⁷

A két évvel későbbi, 1672-ből származó birtokösszeírás ismét csak tizenöt települést említ,⁶⁸ melyek szinte teljesen azonosak az 1663. évi urbáriumban szereplőkkel. Hiányzik azonban közülük Garamsálfalva, Lopér helyett pedig Garampéteri szerepel. Az összes többi itt feltüntetett település azonos az urbáriumban szereplőkkel. Nyolc itt felsorolt településhez malom is tartozik az összeírás szerint. Ez abból nyilvánvaló, hogy az alábbi településeken molnárokat említ: Lipcseutca, Hédél, Borosznó, Mezőköz, Garamnémetfalva,⁶⁹ Jecenye, Alsólehota és Oláhfalva. Ezen kívül ebben az időben az uradalomhoz tartozott egy zólyomlipcsei fogadó (*Diversorio*) és sörfőzde (*Braxatorio*), egy szintén zólyomlipcsei major a vár alatt (*Allodio sub Arce Lypcsensi*), valamint a zólyomlipcsei vár alatti vámból származó bevételek (*Teloniator Lypcsensi*). Az uradalomhoz további major tartozott Garamnémetfalván (*Allodio Nemecka*). A két évvel korábbi összeírásban szereplő lucatói major már nem található ebben a jegyzékben. A vár leltára szinte teljesen megegyezik a korábbi leltárral.

A zólyomlipcsei várbirtok két említett összeírása abból az alkalomból keletkezett, hogy az uradalom állami tulajdonba került. A Wesselényi-összeesküvés néven is-

⁶⁵ MOL, E 156, Urbaria et conscriptiones, Fasc. 119, No. 10.

⁶⁶ Jurkovich Emil a felsővár északi nagy bástyáját vadaskert felőli bástyának nevezi. – JURKOVICH, 1929. 16.

⁶⁷ MOL, E 156, Urbaria et conscriptiones, Fasc. 119, No. 10.

⁶⁸ MOL, E 156, Urbaria et conscriptiones, Fasc. 119, No. 17.

⁶⁹ „Bukovský“ molnárt említ, mivel a malom a Bukovský-völgy torkolatánál állt.

mertté vált királyellenes szövetkezésbe keveredett Wesselényi Ferenc nádort halála után megfosztották birtokaitól. A zólyomlipcsei várról végül özvegyének is le kellett mondania. Először, rövid időre, Zichy Ferenc beszercebányai kamarai elnöknek sikerült megszereznie a várat. Azonban neki is – mint az összeesküvés egyik gyanúsítottjának – le kellett róla mondania.⁷⁰ Így azután 1670-ben a várat és az uradalmat is Széchy Mária grófnőtől vették el.⁷¹ 1672-ben az uradalom az államra szállt és végérvényesen **kincstári** vagy **kamarai uradalommá vált.**⁷²

(Fordította: G. Kovács László)

IRODALOMJEGYZÉK

- Alberty 1981. Alberty, J.: Formovanie robotníckej triedy v obvode Brezna [A munkásosztály kialakulása Breznóbánya körzetében]. Martin, 1981
- Alberty–Laubert–Škrinárová 2002.
 Alberty, J.–Laubert, E.–Škrinárová, E.: Monografia obce Valaská [Valaská község monográfiája]. Banská Bystrica, 2002
- Bolerázsky 1967. Bolerázsky, V.: Zo starších dejín mesta Brezna a jeho bojov s Dóczyovcami o samostatnosť [Brezno bánya régebbi történelméből és a Dóczyakkal vívott függetlenségi harcairól]. In: Historický sborník kraja [Tanulmányok a kerület történelméről] III. Banská Bystrica, 1967
- Đurková 1996. Đurková, M.: Vývoj osídlenia Zvolenskej a Pliešovskej kotliny v stredoveku [A Zólyomi- és a Tótpelsőci-medence településszerkezetének fejlődése]. In: Historický časopis [Történelmi folyóirat], 44, 1996

⁷⁰ ORAVSKÝ, 1990. 206–207.

⁷¹ Éppen ebből az alkalomból dolgozták ki a király megbízottai 1670. december 20–30. között az uradalom említett összeírását a vár leltárával együtt. Lásd: MOL, E 156, Urbaria et conscriptiones, Fasc. 119. No. 10.

⁷² 1672. június 14-én abból az alkalomból készítették el az uradalom új összeírását és a vár leltárát, hogy a zólyomlipcsei kamarai uradalom provizorává új kamarai hivatalnokot neveztek ki. Lásd: MOL, E 156, Urbaria et conscriptiones, Fasc. 119, No. 17.

- Fejér 1829–1844. Fejér G. (szerk.): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Budae, 1829 – 1844, IX/5, CCVIII (a <http://www.arcanum.hu/mol/>; címen elérhető internetes változat alapján)
- Graus 1995. Graus, I.: Dócióvczi z Veľkej Lúče ako jeden z destabilizujúcich faktorov banského podnikania v stredoslovenskej banskej oblasti na prelome 15. a 16. storočia [A Veľká Lúčai Dóczyak mint a bányaiipari vállalkozás egyik destabilizációs tényezője a XV–XVI. század fordulóján a közép-szlovákiai bányavidéken]. In: Päťsté výročie thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici [A besztercebányai Thurzó-Fugger rőzüzem ötszázadik évfordulója]. Banská Bystrica, 1995
- Hanuliak–Ragač 2000. Hanuliak, V. — Ragač, R.: Príspevok k problematike existencie kláštorného hospica a kostola sv. Ducha v Slovenskej Ľupči. [Adalék a zólyomlipcsei kolostori hospice és a Szent Lélek Templom létezésének problematikájához]. In: Archaeologia historica 25. Brno; Banská Bystrica, 2000
- Juck 1984. Juck L. (szerk.): Výsady miest a mestečiek na Slovensku [Szlovákiai városok és kisvárosok kiváltságai] I. (1238–1350). Bratislava, 1984
- Jurkovich 1929. Jurkovich, E.: Zólyomlipcse várának és uradalmának története. Pécs, 1929.
- Jurkovich 2005. Jurkovich, E.: Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica [Besztercebánya királyi város története]. Banská Bystrica, 2005
- Jurkovičová 1997. Jurkovičová, M.: a panstvo Slovenská Ľupča do konca stredoveku. [A zólyomlipcsei vár és uradalom a középkor végéig. Kiadatlan szakdolgozat, megvédve a pozsonyi Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karán a szlovák történelem és levéltár tanszékén 1997-ben]
- Kalábová 2004. Kalábová, M.: Venné majetky uhorských kráľovien v stredoslovenskej banskej oblasti do roku 1478 [A magyar királynék birtokai a közép-szlovákiai bányavidéken 1478-ig]. In: Historický časopis, 52, 2004. 1. sz.

- Lacko 2005. Lacko, R.: Kapitoly zo starších dejín mesta [Fejezetek a város régebbi történelméből]. In: Štulrajterová, A. – Weiss, J. (szerk.): Brezno v premenách času [Brezno a változó időkben]. Banská Bystrica, 2005
- Madlen 1962. Madlen, J.: Constitutio Maximiliana. In: Sborník prác Lesníckeho a drevárskeho múzea [Az Erdészeti és Faipari Múzeum munkáinak gyűjteménye] II. Martin, 1962
- Maliniak 2007. Maliniak, P.: Svedecké výpovede obyvateľov Ľupčianskeho panstva ako prameň k dejinám regiónu v neskorom stredoveku [A zólyomlipcsei uradalom lakóinak tanúvallomásai, mint a régió késő-középkori történelmének forrása]. In: Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia [A Felső-Garam-mente csipkeverő falvainak vidéke, történelme és hagyományai]. Banská Bystrica, 2007
- Marsina 1987. Marsina, R. (szerk): Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II. Bratislava, 1987
- Marsina—Kusík 1959. Marsina, R.—Kusík, M. (szerk.): Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II. (XVII. storočie) [Szlovákiai feudális uradalmak urbáriumai II. [XVII. század] Bratislava, 1959
- Mosný 2005. Mosný, P.: Hrad Ľupča. [Zólyomlipcse vára]. Slovenská Ľupča, 2005
- Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III : V kráľovstve svätého Štefana [Szlovákia és a szlovákok történelmének forrásai III: Szent István királyságában]. Bratislava, 2003
- Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. : Pod osmanskou hrozbou [Szlovákia és a szlovákok történelmének forrásai VI. Az oszmán veszély árnyékában]. Bratislava, 2004
- Probszt 1966. Probszt, G.: Königin Maria und die niederungarischen Bergstädte. In: Zeitschrift für Ostforschung, 15, 1966

- Rábik 2001. Rábik, V.: Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy [Német lakosság Zólyom megye területén]. In: Historický časopis, 49, 2001, 1. sz.
- Oravský 1990. Oravský, H.: Slovenská Ľupča. Martin, 1990
- Skladný 1995. Skladný, M.: Moštenická sciedzacia huta v rokoch 1496–1526. [A mosódi huta az 1496 – 1526 közötti években.] In: Zborník FF UK Bratislava XLI. Historica. Bratislava, 1995
- Skladný–Tomeček 2000. Skladný, M. – Tomeček, O.: Hranice Ľupčianskeho hradného panstva v polovici 16. storočia [A zólyomlipcsei uradalom határai a XVI. század közepén.] In: Acta historica Neosoliensia 3. Banská Bystrica, 2000
- Tomeček 2001. Tomeček, O.: Vývoj hraníc chotára mesta Banská Bystrica od 13. do 19. storočia [A Besztercebánya városhoz tartozó határ határának alakulása a XIII–XIX. században]. In: Acta historica Neosoliensia 4. Banská Bystrica, 2001
- Tomeček 2006. Tomeček, O.: Hranice mesta Banská Bystrica od roku 1255 do súčasnosti [Besztercebánya város határai 1255-től napjainkig]. In: Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice [Besztercebánya múltja és jelene] 1. Banská Bystrica, 2006
- Zivuska 1906. Zivuska, J. (szerk.): A Besztercebányai M. Kir. Erdőigazgatóság régi okiratainak tartalom – jegyzéke. Besztercebányán, 1906

Oto Tomeček:

Die Eigentumsverhältnisse der Burg von Lipitsch im 16–17. Jahrhundert

Das Zentrum der Grundherrschaft von Liptsch (heute Slowakisch Liptsch) war die Burg von Liptsch selbst, an der nord-östlichen Kante des Altsohlischen-Tales, in der Nähe der Stadt Banská Bystrica/Neusohl. Die Burg wurde wahrscheinlich noch vor dem 13. Jahrhundert erbaut.

Nach dieser Periode nahmen die Güter rund um die Burg eine allmähliche Entwicklung. Während des Mittelalters entstand die Gutsherrschaft der Liptscher Burg, die sich zwischen Banská Bystrica/Neusohl und Brezno/Briesen lokalisiert werden kann.

Unsere Studie verfolgt die historischen Ereignisse des frühneuzeitlichen Geschichte der Domäne, vor allem die Eigentümer-Wechsel des 16. und 17. Jahrhunderts.

In dieser Zeitspanne ging die Burg mit ihren Gütern von den einstigen Eigentümer der Familie Dóczy in die Hände des Königs über. Der verschuldete König Maximilian musste die Burg an seinen eigenen Gläubigern, Pál Rubigal verpachten. Danach kennen wir weitere Pächter, die die Domäne verwalteten, wie z.B. Gaspar Tribel mit bürgerlicher Abstammung aus Neusohl oder die Familie Széchy.

Die letzten bedeutungsvollen Eigentümer der Burg waren Mária von Széchy und ihr Mann der ungarische Palatin Ferenc Wesselényi. Nach dem Tod von Wesselényi und als Folge der von ihm geleiteten Verschwörung gegen den König ging die Burg mit ihren Gütern ins staatliche Eigentum über und geriet unter der Obhut der Bergkammer von Neusohl.

**Questions of Possession of the Slovenska Lupca Castle Estate
in the 16–17th Centuries
By Oto Tomeček**

The castle of Lupca was the centre of the estate situated in the Zvolen coomb in the north-eastern part near the city Banská Bystrica. The castle was built probably just before mid-13th century.

In the following period the area surrounding the castle started to develop gradually. In the course of the Middle Ages the Lupca castle estate developed, which can be found between Banská Bystrica and Brezno.

This study pays attention to changes in ownership mainly during the early modern age, that is 16-17th centuries.

In this period the castle with the whole estate was transferred from the possession of the Dóczy family to the King.

However, the indebted King Maximilian finally leased it out to his creditor Pál Rubigal. Later it got into the hands of other tenants, like Gáspár Tribel burgess from Banská Bystrica and the Széchy family.

The last major owners of the castle were Mária Széchy and her husband, the Hungarian Palatine Ferenc Wesselényi. Right after Wesselényi's death and revealing the plot led by him, the castle and the whole estate were confiscated by the state and became controlled by the Banská Bystrica Chamber of Mining.